

розвитку знаходиться на узбіччі економічних процесів. Це черговий і дуже небезпечний міф.

Відзначається, що, на жаль, процес трансформації в Україні затягнувся. Якщо порівняти Україну з країнами Центральної й Східної Європи, то, звичайно, Польща, Чехія чи Угорщина мають зовсім інші — набагато позитивніші — економічні показники. Це стосується й того, як розвивається їхній національний капітал і як вони працюють із іноземними інвестиціями.

О. Мельник,

доктор економічних наук, професор

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ ЦЕНТРІВ СВІТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У ході проведеного дослідження виявлено, що на початку ХХІ ст. розкол сучасної цивілізації поглиблюється. Цивілізація поділена на дві нерівні частини — на постіндустріальні країни та на країни "третього світу". Ці частини нерівні не тільки з боку природно-географічних параметрів, але насамперед з погляду соціально-економічного розвитку й характеру світових господарських зв'язків. Сьогодні три основних центри постіндустріального світу — США, Європейський Союз і Японія — створюють більше 62% світового ВВП, на їхній території починається чи закінчується більш 80% світових торгових потоків, вони забезпечують близько 85% загальносвітового обсягу міжнародних інвестицій. Нарешті, у цих країнах зосереджено майже 97% світового інтелектуального потенціалу, що забезпечує більше 90% виробництва високотехнологічних товарів. В останнє десятиліття ХХ ст. частка загальносвітового багатства, що знаходиться в розпорядженні громадян розвинутих країн, які складають близько 1/5 населення планети, зросла з 70 до 82,7%, тоді як частка такого багатства, що припадає на 1/5 населення, що живе в найбідніших регіонах, зменшилась з 2,3 до 1,4%, і надії на зміну даної ситуації виглядають ілюзорними.

Визначено, що причини поглиблення розколу сучасної цивілізації пов'язані з новою виробничою революцією, деякі елементи якої стали помітні з 50—60-х років ХХ ст., і яка одержала назву науково-технічної. Але точніше було б її назвати науково-інформаційною, тому що вона ґрунтується на використанні наукового знання, і базовою сферою самих революційних змін

стала інформатика. У сучасних умовах інформація стала, по суті, новим видом предмету праці, а її створення, обробка і поширення стають усе більш важливою частиною суспільного виробництва.

Зроблений висновок, що на сучасному етапі науково-інформаційної революції найбільш помітна економія простої й малокваліфікованої праці практично у всіх сферах діяльності людини. Науково-інформаційна революція є в той же час революцією економії ресурсів у найширшому розумінні цього слова, тобто сировини, енергоносіїв та інших видів природних ресурсів, які використовує людство. Причина цього пов'язана з набуттям наукою й теоретичними знаннями якісно нової ролі, перетворенням її на безпосередню продуктивну силу. Сьогодні зміни в продуктивних силах відбуваються внаслідок попереднього проведення серйозних науково-теоретичних досліджень, які передують прикладним дослідженням з відповідними винаходами. Таким чином, змінилася сама природа господарського базису сучасного суспільства: "машинні технології" індустріального укладу стали поступатися місцем "науково-інтелектуальним технологіям", що визначають нові підходи до вирішення не тільки технічних, але також економічних і соціальних задач.

Охарактеризовано, що ресурсами, які виступають базою сучасного постіндустріального економічного розвитку, є інформація та знання. За своїм характером вони є безмежними і самовідтворюваними. Пропозиція інформації і знань не скорочується в міру їхнього застосування; експорт технологій і патентів приносить країні доходи, при цьому не зменшуючи її внутрішнього потенціалу й обсягу тієї інформації, якою вона продовжує володіти. Кожен акт передачі інформації від людини до людини сприяє розширенню інформованості всіх тих, хто бере участь у такому обміні і в кінцевому рахунку породжує нові знання і нову систему цінностей, у якій матеріальні фактори зміщуються з головних позицій. Експансія економіки інформації скорочує потреби в природних ресурсах і дешевій праці, природним чином підвищуючи життєві стандарти всіх членів суспільства. Її розвиток не вимагає відволікання коштів на нагромадження (в останні роки в США норма заощаджень була навіть від'ємною) і, таким чином, стимулює максимальне споживання громадян. Тим самим формується механізм розвитку,

що самопідтримується, що не зустрічає на своєму шляху серйозних внутрішніх матеріальних перешкод, оскільки ґрунтується на творчому розвитку особистості.

Констатується, що темпи зростання частки галузей, безпосередньо пов'язаних з виробництвом і використанням знань у ВВП США, вражають увагу. Якщо наприкінці 60-х років інформаційні галузі поглинали трохи більш 50% робочої сили, то в середині 90-х, за деякими оцінками, на їхню частку в США припадало до 75% загальної чисельності зайнятих у народному господарстві. Таке панування сектора інформації та знань призвело до того, що почався швидкий технологічний прогрес, який дозволив нарощувати виробництво матеріальних благ, не збільшуючи споживання енергії і сировини, не залучаючи додаткової робочої сили.

Сьогодні можна стверджувати, що виробнича науково-інформаційна революція останніх десятиліть практично повністю зняла з порядку денного проблему швидкого вичерпання запасів мінеральних й енергетичних ресурсів, унаслідок чого постіндустріальні країни живуть сьогодні в новому світі — світі практично необмежених матеріальних ресурсів.

Таким чином, можна говорити про зміну ролі факторів виробництва в сучасних умовах, маючи при цьому на увазі витиснення речових компонентів готового продукту інформаційними складовими. Саме на цій основі зменшується значення мінеральної сировини й некваліфікованої праці як базових факторів, що визначали обсяг і темпи зростання виробництва у XIX—XX ст.

Відзначається, що технологічні прориви 80—90-х рр. послабили залежність постіндустріальних держав від експортної експансії в країни, що розвиваються, з метою отримання за рахунок цього значної кількості природних ресурсів.

Сировинна проблема була найбільш актуальною для Заходу в 70-ті та на початку 80-х рр. Саме тоді країни постіндустріального світу відчували найбільш потужний пресинг з боку країн-монополістів, що контролювали постачання природних ресурсів на світовий ринок. У таких умовах західні держави сконцентрували основні зусилля на розвитку ресурсозберігаючих технологій. Результати, які були досягнуті ними в цьому напрямі, вражають. У 1973—1978 рр., коли сировинна криза набула найбільшої гостроти, споживання нафти в розрахунку на

одиницю вартості промислової продукції знижувалося в США на 2,7% в річному численні, у Канаді — на 3,5, в Італії — на 3,8, у Німеччині і Великобританії — на 4,8, а в Японії — на 5,7%. З 1973 по 1985 рік валовий національний продукт країн-членів ОЕСР збільшився на 32%, а споживання енергії — усього на 5%; американське сільське господарство при зростанні валового продукту в період з 1975 по 1987 рік більш ніж на 25% скоротило споживання енергії в 1,65 рази.

Незважаючи на те, що в економіці постіндустріальних країн швидко скорочується частка галузей первинного та вторинного сектору, проте вони домінують не тільки в сфері високо-технологічного виробництва, але навіть і в аграрній сфері, виступаючи основними постачальниками продовольства на світовий ринок. Якщо в 1985 р. експорт сільськогосподарських товарів зі США оцінювався в 29 млрд, то в 1994-му — більше 45 млрд дол. При цьому врожайність зернових у Нідерландах (88 центнерів з гектара) більш ніж у 25 разів перевершує середній показник характерний для Ботсвани (3,5 центнери), а виробництво 1 тонни пшениці в Техасі обходиться (при високій вартості техніки і робочої сили) майже в півтора рази дешевше, ніж у Нігерії.

Як результат даних процесів, інвестиційна привабливість західних країн різко зросла. Протягом 1990—2000 рр. котировки на фондових ринках США і Західної Європи росли швидше, ніж у більшості менш розвинутих країн Латинської Америки чи Азії. Найважливішими факторами, що визначили перетікання капіталів на західні ринки, стали, з одного боку, їхні гігантські масштаби, з іншого - високий ступінь стабільності котирувань.

Як наслідок, значна частина громадян постіндустріальних країн стала активно інвестувати вільні кошти через фондовий ринок. Тільки за 10 років, з 1980 по 1990 рік, фінансові активи взаємних фондів у більшості європейських країн і США виростили з 10—20 до 30—40% сукупних активів домашніх господарств. Наступне п'ятиліття (1990—1995) ознаменувалося для США подвоєнням кількості фондів, що оперують на ринку акцій: їхня кількість зросла з 1127 до 2211; кількість рахунків, відкритих приватними особами в цих фондах, потроїлося — з 23 до 70,7 млн, а вартість паїв збільшилася в 2,8 рази

(з 1,06 до 2,82 трлн дол.). Протягом останніх п'яти років постійне зростання рівня котировок акцій принесло американським інвесторам більше 10 трлн дол., що є співставним з оцінкою річного ВВП США. Характерно, що інвестори з тієї чи іншої постіндустріальної країни виявляють усе менше прагнення вкладати свої кошти в цінні папери іноземних емітентів. Більше 95% інвесторів у Франції, Німеччині, Іспанії й Великобританії і 92% — у США купували в 1999—2000 рр. акції й облигації тільки вітчизняних компаній.

Науково-інформаційна революція обумовила також і зміну напряму міжнародної торгівлі, яка все більшою мірою замикається в рамках саме постіндустріального світу.

Відзначається, що цей факт є незаперечним, і тенденції, які його характеризують, є достатньо очевидними: якщо в 1953 р. розвинуті держави направляли в країни того ж рівня розвитку 38% загального обсягу свого експорту, то в 1963 р. ця цифра складала вже 49%, у 1973-м — 54, у 1990-м — 76%. Нарешті, у другій половині 90-х років склалася ситуація, коли тільки 5% торгових потоків, що починаються чи закінчуються на території однієї з 29 держав-членів ОЕСР, виходять за зовнішні межі цієї сукупності країн, а розвинуті постіндустріальні держави імпортують з країн, що розвиваються, товари і послуги на суму, яка не перевищує 1,2% їхнього сумарного ВВП.

Не можна також не відзначити, що залежність розвинутих країн від зовнішньої торгівлі залишається дуже незначною і майже не торкається життєво важливих товарних груп. Якщо в 1959—1994 рр. темп зростання обсягів міжнародної торгівлі перевищував темп зростання валового продукту для світу в цілому в 3 рази, то для США відповідний розрив не перевершував 2 рази. У 1996 р. відношення експорту до ВВП у Сполучених Штатах було втричі меншим, ніж у Великобританії 150 років тому — у середині 40-х років XIX ст. Можна припустити, що з розвитком "економіки інформації та послуг" (яка почала складатися в середині 80-х років і частка якої становить нині 76% американського ВВП та лише 20% експорту) даний показник, як і раніше, буде знижуватися. Варто також відзначити, що Сполучені Штати, за винятком енергоносіїв, не одержували значимих обсягів товарного імпорту з країн, що розвиваються. Аналогічною є ситуація і по постіндустріальних країнах Європи. Частка європейських товарів, що направляються

на експорт за межі ЄС, фактично збігається з відповідним показником США. При цьому частка країн, що розвиваються, у європейських експортно-імпорتنих операціях стійко знижується рік від року; їхній сумарний обсяг у 1994 р. (за винятком Китаю) склав величину, що не перевищує обсягу торгівлі зі Швейцарією (зокрема, частка країн-членів ОПЕК знизилася з 27,9% імпорту в 1975 р. і 20,7% експорту в 1982 році до, відповідно, 7,5 і 6,9% у 1994-му).

Аналогічні процеси відбуваються і у сфері міжнародних капіталовкладень. Якщо розглянути іноземні капіталовкладення американських компаній та інвестиції, що надходять із закордонних країн в економіку США, то тенденція проглядається досить чітко. У 1996 р. корпорації тільки семи країн — Великобританії, Японії, Канади, Франції, Німеччини, Швейцарії і Нідерландів — забезпечували сумарно 85% всіх інвестицій у США й виступали реципієнтами для більш ніж 60% всіх американських капіталовкладень за кордоном. Подібна орієнтація американських інвестицій стала помітною в останні десятиліття. Якщо в 1970 р. в Європу направлялося біля третини всієї величини іноземних інвестицій, то у 90-ті роки сумарні інвестиції в ЄС складають близько 50% сукупних американських інвестицій. Хоча США мають великий обсяг товарообороту з країнами Азії та Латинської Америки, проте частка Японії та нових індустріальних країн Азії становить не більш 8%, а частка Мексики — менше 3% загальних американських іноземних інвестицій.

Протягом усього періоду після 1973 р. частка країн, що розвиваються, у загальному обсязі світових капіталовкладень невинно зменшувалася, скоротившись до 17% у 80-ті роки в порівнянні з 25% у 70-ті. У 90-ті роки цей процес продовжувався, проте в ньому відбулись певні регіональні зміни, які значно посилили процес поляризації у самому "третьому світі": через швидкий розвиток дешевих виробництв у Південно-Східній Азії значні інвестиційні потоки були переключені на цей регіон. У результаті сумарні інвестиції США, європейських країн і Японії одне в одного, а також у Сінгапур, Китай, Малайзію, Індонезію, Таїланд, Гонконг і Тайвань забезпечували 94% загального обсягу прямих іноземних інвестицій у світі. У той же час господарюючі суб'єкти, що знаходяться за межами країн-членів ОЕСР, отримують сьогодні не більш 5% загальносвітового обсягу прямих закордонних інвестицій.

Визначено, що в останні роки цілком очевидними стали нові явища, що характеризують стан справ у світовій економіці. Забезпечивши значну автономність від джерел сировини й зовнішніх ринків, постіндустріальний світ локалізував торгові потоки в межах своїх основних суб'єктів, зменшивши частку торгового обміну з країнами, що розвиваються. Паралельно з цим йшло замикання інвестиційних потоків, які все більшою мірою локалізувались у межах Сполучених Штатів і Західної Європи. Усі ці фактори свідчать про те, що концепція глобалізації, яка стала настільки популярною протягом 90-х років, не цілком адекватно віддзеркалює реальні процеси, що розгортаються в сьогоdnішньому світі. Сучасний світ виглядає не як цілісне утворення, у якому посилюються процеси інтеграції між усіма його складовими елементами; він є розколотою цивілізацією з єдиним центром сили, представленим співтовариством постіндустріальних країн. Причому постіндустріальний світ, стаючи центром інтернаціональної інтелектуальної еліти, з кожним роком лише збільшує свою технологічну перевагу.

І. Клименко,

кандидат економічних наук

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК ВИКЛИК ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У дослідженні констатується, що ще декілька років тому повна глобалізація світової економіки здавалася абсолютно неминучою, як і опір інтеграції — справою безглуздою і небезпечною. Звідси світом просувалися лібералізація й дерегуляція торгівлі, усе більше державних підприємств переходило в приватну власність. Як відомо, цим шляхом пройшла й Україна. Але, починаючи з кінця 2001 р., все змінилося, як говориться, з точністю "до навпаки": економічна експансія кінця 1990-х років раптово призупинилася. Разом з цією затримкою для країн, подібно Україні, залучених до процесу глобалізації вимушено, без свідомої волі політичних еліт, виник ряд нових питань. Якою має бути державна економічна стратегія, щоб найбільш адекватно реагувати на виклики сьогоdnішньої ситуації, якими пріоритетами керується світовий бізнес і як враховувати всі ці тенденції заради підвищення конкурентоздатності національної фінансової системи? На жаль, на більшість з цих питань